

Helder communiceren over recidiverisico's*

Vivienne de Vogel, Jacqueline Bosker & Ellen van den Broek

Inleiding

Het gebruik van wetenschappelijk gefundeerde instrumenten om een gestructureerde inschatting te maken van recidiverisico's heeft de afgelopen twintig jaar een steeds grotere rol gekregen binnen het justitiële kader. In diverse fasen van een traject worden risicotaxatie-instrumenten ingezet, onder andere bij Pro Justitia-onderzoeken, bij advisering en toezicht door de reclassering en binnen de klinische en ambulante forensische zorg. Voor ter beschikking gestelden is het bijvoorbeeld verplicht om minimaal eenmaal per jaar een gestructureerde risicotaxatie uit te voeren.¹ De resultaten van de risicotaxatie hebben een prominente plek in de verlengingsadviezen die door de forensische instellingen worden geschreven voor de rechtbank ten behoeve van de tbs-verlengingszittingen. Ook bij de reclassering worden conclusies op grond van risicotaxatie gebruikt bij advisering aan het Openbaar Ministerie, de rechter en het gevangeniswezen. Daarnaast zijn deze conclusies een belangrijke basis voor de inrichting van het reclasseringstoezicht. De uitkomsten van een risicotaxatie zijn dus in sterke mate bepalend geworden voor zowel de berechting als de (vervolg)trajecten van delinquenten.

Hoewel er de laatste decennia veel onderzoek is gedaan naar risico- en beschermende factoren en er vele risicotaxatie-instrumenten ontwikkeld zijn,² is er duidelijk minder bekend over hoe de communicatie van risico's naar de rechter of naar andere instellingen verloopt. Een wezenlijke vraag hierbij is hoe de informatie wordt ontvangen en begrepen en of de wijze van communiceren van invloed is op de besluitvorming, bijvoorbeeld het al dan niet opleggen van een (behandel)maatregel. Risicocommunicatie vormt de link tussen risicotaxatie en de besluitvorming en het daaropvolgende risicomangement, en bepaalt daarmee in feite het nut van de risicotaxatie.³ Het uiteindelijke doel van risicotaxatie is immers niet het voorspellen van recidive, maar het bieden van concrete richtlijnen voor risicomangement (onder andere over het benodigde niveau van beveili-

* Vivienne de Vogel is werkzaam bij Hogeschool Utrecht en de Forensische Zorgspecialisten. Jacqueline Bosker is werkzaam bij Hogeschool Utrecht. Ellen van den Broek is werkzaam bij de Forensische Zorgspecialisten.

- 1 Staatscourant, 'Circulaire toetsingskader verlot ter beschikking gestelden', 29 juni 2007 (nr. 123).
- 2 Zie voor een bespreking van risicotaxatie in Nederland en België: V. de Vogel, M. de Vries Robbé & E. van den Broek, 'Risicotaxatie in de forensische psychiatrie: Fundamenten en praktijk', in: K. Goethals, G. Meynen & A. Popma (red.), *Leerboek forensische psychiatrie*, Utrecht: De Tijdstroom 2019.
- 3 J. Ignelzi e.a., 'Best practices: Utilizing risk-of-violence findings for continuity of care', *Psychiatric services* 2007/58, p. 452-454.

Vivienne de Vogel, Jacqueline Bosker & Ellen van den Broek

ging en type interventies om risico's te verlagen) om zodoende te voorkomen dat iemand terugvalt in delictsgedrag. Delinquenten met een hoog risico dienen een intensiever traject te krijgen dan degenen met een laag risico. De interventies in het traject moeten aansluiten bij aanwezige veranderbare risicofactoren. Dit is in lijn met het algemeen geaccepteerde en wereldwijd gebruikte Risk-Need-Responsivity-model.⁴

Een onjuist uitgevoerde of gecommuniceerde risicotaxatie kan grote gevolgen voor de beoordeelde hebben. Degene die de risicotaxatie uitvoert heeft in die zin een grote verantwoordelijkheid: 'Clinicians must communicate and manage risk in ways that respect the rights of clients, protect the public, are unobtrusive, and foster the principles of recovery.'⁵

In dit artikel wordt de stand van zaken beschreven van wijzen waarop wordt gecommuniceerd over risico's van terugval in delictsgedrag, of dit voldoende helder is voor de ontvanger, met name de rechter, en wat voor mogelijke invloed dit heeft op besluitvorming. Tot slot doen we aanbevelingen voor een zo helder mogelijke manier van communiceren over recidiverisico's en suggesties voor onderzoek.

Wat is risicocommunicatie?

Risicocommunicatie is het communiceren van informatie over een risico van een negatief incident (in dit geval criminele recidive) van een beoordelaar naar een ontvanger. Dit kan zowel schriftelijk als mondeling. De zender of beoordelaar is doorgaans een professional (gedragsdeskundige, reclasseringswerker, Pro Justitia-rapporteur) die de risicotaxatie heeft uitgevoerd, en de ontvanger is meestal een besluitvormer, zoals een rechter die mede op basis van de uitkomsten van de taxatie een besluit neemt, bijvoorbeeld over het opleggen van een straf of het verlengen van een maatregel. Het kan ook gaan om communicatie naar andere professionals, bijvoorbeeld behandelaars in een forensische instelling of een directeur van een penitentiaire inrichting, en dan is het verslag vooral informatief voor de inhoud van de (vervolg)behandeling, interventie of detentiefasering. Terugkoppeling naar de beoordeelde zelf is uiteraard ook relevant en vereist weer een andere aanpak, bijvoorbeeld wat betreft taalgebruik. Het is belangrijk vooraf helder te hebben wat het doel van de risicocommunicatie is en wie de ontvanger is, zodat de vorm van risicocommunicatie zo goed mogelijk kan worden afgestemd op de expertise en achtergrond van de ontvanger. Het gebruik van klinisch vakjargon is bijvoorbeeld niet aan te bevelen wanneer wordt gecommuniceerd naar de rechter, maar is wel mogelijk naar collega-professionals. In dit artikel hebben we het voornamelijk over schriftelijke communicatie naar besluitvormers, omdat het meeste onderzoek hierop is gericht.

4 J. Bonta & D.A. Andrews, *The psychology of criminal conduct*, New Providence, NJ: LexisNexis 2017.

5 Ignelzi e.a. 2007, p. 453.

Vormen van risicocommunicatie

Er zijn grofweg drie manieren waarop gecommuniceerd kan worden over risico's: (1) in woorden, bijvoorbeeld categoriaal (laag, matig, hoog risico) of dichotoom (wel of geen risico⁶); (2) in cijfers, bijvoorbeeld probabilistisch (in percentages, 10% recidiveert) of in frequenties (1 op 10 recidiveert); en (3) visueel, in bijvoorbeeld grafieken of figuren.

In woorden: categoriaal

Bij de categoriale wijze wordt het risico beschreven in meerdere categorieën, doorgaans laag, matig of hoog risico. Deze manier van communiceren is sterk gericht op het individu. Een belangrijk nadeel van deze vorm is dat het als te onduidelijk en grofmazig wordt gezien, want wat betekent 'matig' nu eigenlijk? Wanneer de categorieën niet gestoeld zijn op wetenschappelijke bevindingen en professionals zelf moeten interpreteren, is er grote kans op overlap in de recidivepercentages behorende bij de categorieën. Uit diverse onderzoeken blijkt dat wanneer (zowel onervaren als ervaren) professionals of rechters gevraagd wordt om een recidivepercentage bij de categorie matig te noemen, er heel uiteenlopende recidivepercentages worden genoemd.⁷ Over het algemeen bestaat er een neiging tot overschatting van risico's en het negeren van cijfers die aangeven hoe vaak recidive met een bepaald delict eigenlijk voorkomt.⁸

De categoriale risicocommunicatie past bij de methode van het gestructureerd professioneel oordeel, de meest gebruikte methode in Nederland. De essentie van deze methode is dat de beoordelaar een score geeft op de factoren van het risicotaxatie-instrument en vervolgens zijn of haar kennis en ervaring gebruikt om de factoren te interpreteren, integreren en combineren om tot een eindoordeel over het recidiverisico te komen. De risicofactoren worden dus niet bij elkaar opgeteld. Bij het eindoordeel dient niet alleen een algemene uitspraak te worden gedaan over het risico dat iemand tot delictsgedrag zal komen (laag-matig-hoog), maar er dient ook gespecificeerd te worden wat in termen van de aard en ernst aan delictsgedrag wordt verwacht en binnen welke context. Een dergelijke gespecificeerde beschrijving van het risico wordt ook wel 'scenarioplanning' genoemd. Het risicomangementplan kan daar vervolgens zo goed mogelijk op worden afgestemd.

- 6 Dit is vooral van toepassing wanneer er een beslissing moet worden genomen, bijvoorbeeld wel of geen gedwongen opname. In Nederland wordt de dichotome wijze voor zover ons bekend weinig gebruikt in rapportages aan de rechtbank.
- 7 R.K. Hanson e.a., 'Communicating the results of criterion referenced prediction measures: Risk categories for the Static-99R and Static-2002R sexual offender risk assessment tools', *Psychological assessment* 2017/29, p. 582-597; N.Z. Hilton e.a., 'Does using nonnumerical terms to describe risk aid violence risk communication? Clinician agreement and decision making', *Journal of Interpersonal Violence* 2008/23, p. 171-188.
- 8 N.Z. Hilton, N. Scurich & L.M. Helmus, 'Communicating the risk of violent and offending behavior: Review and introduction to this special issue', *Behavioral Sciences & the Law* 2015/33, p. 1-18.

Vivienne de Vogel, Jacqueline Bosker & Ellen van den Broek

Een voorbeeld van een veelgebruikt instrument volgens deze methode is de HCR-20V3.⁹ Dit instrument kwam in 2013 beschikbaar als revisie van de HCR-20 en had als doel verbetering van klinische bruikbaarheid. In de HCR-20V3 wordt bijvoorbeeld meer dan in vorige versies gespecificeerd wat de categorieën betekenen.¹⁰

- Laag of routine betekent dat er niet direct speciale interventie of toezicht nodig is.
- Matig of verhoogd betekent dat enkele specifieke strategieën nodig zijn, inclusief een verhoogde frequentie van monitoren.
- Hoog of urgent betekent dat er een grote noodzaak is om een risicomangementplan te ontwikkelen.

Hoewel een dergelijke specificatie meer houvast geeft aan de beoordelaar, zal dit de kans op overlap tussen categorieën niet geheel wegnemen.

Een nieuw onderdeel in de HCR-20V3 vergeleken met voorgaande versies is de zogenoemde risicoformulering. Het doel hiervan is het bieden van een conceptueel betekenisvol kader en het verklaren van de kern van de problemen met het oog op interventie. Idealiter wordt voor ieder individu een risicotheorie opgesteld, waarmee het risico beter begrepen kan worden: waarom kwam deze persoon tot gewelddadig gedrag, welke combinaties van factoren speelden daarin een rol en wat kan gedaan worden om de kans op recidive te verkleinen? Voor de verslaglegging wordt geadviseerd een heldere specificatie, uitleg en integratie van risicofactoren te beschrijven.

Voorbeeld van een verslag (historische risicofactoren) en eindoordeel volgens de HCR-20V3:

Simone is het derde kind en enige dochter in een gezin van vier kinderen. Er is sprake van een problematisch opvoedingsklimaat waarin de ouders onderling veel ruzie maken en weinig oog hebben voor hun kinderen (H8b¹¹). Simone wordt van haar 9e tot haar 15e seksueel misbruikt door haar oudste broer, die haar daarbij fors bedreigt (H8a). Zij durft haar ouders hierover niet te vertellen. Vanaf 13-jarige leeftijd gebruikt Simone alcohol en softdrugs. Ze ervaart hiervan een prettig verdovende werking, wat maakt dat zij steeds meer gaat gebruiken. Vanaf haar 16e gebruikt zij tevens cocaïne (H5). Haar schoolprestaties worden – mede door het middelengebruik – steeds slechter en Simone stopt voortijdig met school. Hierna lukt het haar niet een stabiel bestaan op te bouwen. Simone werkt niet (H4), leeft van een uitkering en pleegt diefstallen (H2). Ze heeft een beperkt netwerk, enkel bestaande uit mensen die – net als zij – verslaafd zijn (H3b). Op haar 23e leert Simone haar latere echtgenoot kennen, met wie zij op haar 26e een dochter krijgt.

9 Dit instrument is een van de twee instrumenten waaruit tbs-instellingen kunnen kiezen voor de verplichte risicotaxatie, het andere instrument is de HKT-R. Beide instrumenten zijn te downloaden vanaf www.forensischezorg.nl/beleid/risicotaxatie-instrumenten.

10 Zie HCR-20V3, p. 108-109.

11 De codes verwijzen naar de historische risicofactoren in de HCR-20V3. In verband met de beperkte ruimte wordt hier enkel het historische deel beschreven.

De relatie is zeer instabiel. Simone en haar partner hebben veel ruzie, waarbij zij elkaar wederzijds mishandelen (H1 / H3a). In november 2017 hebben Simone en haar partner bezoek van een vriend. Er wordt die avond veel alcohol en drugs gebruikt (H5). Op het moment dat de vriend grappend suggereert dat haar dochter 'goed trouwmateriaal' begint te worden, slaan bij Simone de stoppen door. Zij pakt in een impuls een mes van tafel en steekt hiermee de man fataal neer (H1). Simone wordt Pro Justitia onderzocht, waarbij een borderline persoonlijkheidsstoornis (H7b) wordt vastgesteld.

Eindoordeel

*Zonder justitieel kader wordt de kans dat Simone terugvalt in ernstig gewelddadig gedrag (zoals een levensdelict) als laag tot matig ingeschat. Vermeld dient dat de inschatting wordt gecompliceerd doordat onvoorspelbaar is wanneer c.q. op welke termijn zich bij Simone een vergelijkbaar delict zou kunnen voordoen. Terugval wordt met name verwacht bij triggering van vroeger trauma, waarbij middelenmisbruik een belangrijke risicoverhogende factor is vanwege de negatieve invloed hiervan op haar zelfcontrole. De kans dat zij terugvalt in minder ernstig gewelddadig gedrag (vergeleken met het levensdelict) wordt zonder justitieel kader echter als hoog ingeschat. Specifiek wordt hierbij gedacht aan partnergeweld, waarbij midde-
lengebruik eveneens een belangrijke risicoverhogende factor is. Voornoemd scenario kan zich – wanneer de relatie zich voortzet – op korte termijn voordoen.*

De HCR-20^{V3}-handleiding biedt de diverse stappen in het proces slechts als aanbevelingen en laat het vrij aan de beoordelaar om er al dan niet gebruik van te maken. Het is dus de vraag hoe vaak en hoe zorgvuldig de stappen van risicoformulering of scenarioplanning bedoeld om risico's concreter te beschrijven in de praktijk worden uitgevoerd.

Onderzoek toont aan dat de rapportages van deskundigen die werken met de methode van het gestructureerd professioneel oordeel veelal te vaag zijn geformuleerd en te weinig specifieke informatie bevatten over risico's. Een voorbeeld is een onderzoek in Canada waarin rapportages over het recidiverisico uitgebracht voor de terechtzitting bij 166 seksueel delinquenten werden bestudeerd. Voor deze rapportages was het risico ingeschat met een instrument volgens het gestructureerd professioneel oordeel. De rapportages waren geschreven door gedragsdeskundigen (100 rapporten) of door de reclassering (66 rapporten).¹² De onderzoekers keken daarbij of de volgende elementen in het verslag beschreven werden: aanwezigheid van risicofactoren, relevantie van risicofactoren, risicoscenario's, aanbevelingen voor risicomanagement, eindoordelen. De conclusie was dat in de meeste rapportages de aanwezigheid van risicofactoren wel werd benoemd, maar zelden in onderlinge samenhang of op een consistente, heldere manier beschreven en in relatie tot benodigde risicomanagement. Een soortgelijke conclusie werd getrokken in een Brits onderzoek naar risicoformulering met

12 J.E. Storey, K.A. Watt & S.D. Hart, 'An examination of violence risk communication in practice using a structured professional judgment framework', *Behavioral Sciences & the Law* 2015/33, p. 39-55.

de HCR-20-versies, hoewel iets betere resultaten werden gevonden voor de HCR-20^{V3} ten opzichte van de HCR-20 versie 2.¹³ Nederlands onderzoek waarin onder andere is gekeken naar adviesrapporten van de reclassering, laat vergelijkbare resultaten zien. Risicofactoren worden wel benoemd, maar de mate van onderbouwing van de risicofactoren varieert. Datzelfde geldt voor de relatie tussen risicofactoren met recidive. Een meerderheid van de bestudeerde rapporten bevat een advies dat aansluit bij de analyse over het delinquente gedrag, de risico- en beschermende factoren, maar in een deel van de rapporten blijkt dit niet het geval.¹⁴

In cijfers

Er kan op diverse manieren in cijfers worden gecommuniceerd: frequenties, percentages, percentielen of meer statistische maten als relatieve risicoratio's. Voorstanders van deze manier van communiceren geven aan dat rapporteren in cijfers het meest nauwkeurig is en dat het een duidelijk kader biedt aan besluitvormers. De nauwkeurigheid hangt wel sterk af van het onderliggende onderzoek en de validiteit van de gebruikte instrumenten. Uit onderzoek is gebleken dat veel ontvangers moeite hebben cijfers te begrijpen. Dat wordt in de literatuur ook wel 'risk illiteracy'¹⁵ genoemd. Zonder een heldere uitleg bij de gepresenteerde cijfers kan het leiden tot verwarring of pessimisme, en veel professionals en rechters hebben er een weerstand tegen.¹⁶ Hierbij is mogelijk wel sprake van een generatieverschil: jongere professionals lijken meer open te staan voor communicatie in cijfers of grafieken.¹⁷

De numerieke wijze van rapporteren past bij de actuariële methode van risicotaxatie. Actuariële instrumenten zijn ontwikkeld op basis van empirisch gevonden factoren die verband houden met delictsgedrag en zijn specifiek bedoeld om te voorspellen. Deze instrumenten zijn relatief snel en eenvoudig volgens vastomlijnde regels te scoren en de factoren worden volgens een vast algoritme opgeteld om tot een eindoordeel over het risico te komen. Het merendeel van de actuariële instrumenten bevatten statische, niet (ten positieve) veranderbare factoren, maar er komen ook steeds meer actuariële instrumenten die dynamische factoren bevatten.

- 13 J. Hopton e.a., 'An Evaluation of the Quality of HCR-20 Risk Formulations: A Comparison between HCR-20 Version 2 and HCR-20 Version 3', *International Journal of Forensic Mental Health* 2018/17, p. 195-201.
- 14 K. Lünemann e.a., '*Ruim baan*' voor betekenisvol reclasseren, Utrecht: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie/Verwey-Jonker Instituut 2017.
- 15 Hilton, Scurich & Helmus 2015.
- 16 K. Heilbrun, R. Newsham & V. Pietruszka, 'Risk communication: An international update', in: S. Fazel, J.P. Singh & S. Björkly (red.), *International perspectives on risk assessment*, New York: Oxford University Press 2016, p. 26-39.
- 17 N.Z. Hilton e.a., 'Using graphs to improve violence risk communication', *Criminal Justice and Behavior* 2017/44, p. 678-694.

Voorbeeld van rapportage van actuariële risicotaxatie:

Steven is een 27-jarige man die een ernstig geweldsdelict heeft gepleegd. In het kader van een rechtszitting is de VRAG, een actuariële risicotaxatie-instrument, bij hem afgenomen. Op basis van zijn scores op de VRAG wordt geconcludeerd dat hij in de derde laagste categorie van de negen categorieën valt. Op basis van grootschalig onderzoek is gebleken dat van de delinquenten die in deze derde categorie vallen het recidivepercentage met geweld over een periode van tien jaar tussen de 22% en 24% ligt.

Een beperking van de actuariële methode is dat de generalisatie naar andere populaties dan die waarin de instrumenten werden ontwikkeld, problematisch kan zijn. Een ander nadeel dat regelmatig wordt genoemd, is dat de methode te weinig rekening houdt met individuele factoren of persoonlijke omstandigheden.¹⁸

Visueel: in grafieken of figuren

Meer recent is er aandacht gekomen voor visualisatie van numerieke resultaten van een risicotaxatie. Mogelijk kunnen deze visualisaties – indien zorgvuldig weergegeven – de ontvanger helpen de cijfers beter te begrijpen.¹⁹ Voorbeelden hiervan zijn weergaven van de kans op recidive in staafgrafieken of cirkeldiagrammen. Een relatief nieuwe manier van visualiseren is de zogenoemde *icon array* (zie figuur 1). Deze methode wordt in de medische wetenschap al vaker toegepast en de eerste onderzoeksresultaten zijn positief.²⁰ In het forensische veld is nog niet veel onderzoek gedaan naar het gebruik van visualisaties. Hilton en collega's²¹ onderzochten recent het gebruik van grafieken bij 54 forensische professionals. Bij de meer ervaren deskundigen had het toevoegen van de grafiek een positief effect op hun begrip van risico's en de besluitvorming. Dit wil zeggen dat wanneer zij een grafiek zagen, ze vaker een delinquent met een hoog risico zoals gemeten met een actuariële instrument een passende (hogere) beveiliging gaven dan wanneer ze enkel de cijfers kregen. Voor de minder ervaren deskundigen gold dit niet.

Onderzoek naar risicocommunicatie in justitieel kader

Er is weinig onderzoek naar risicocommunicatie in justitieel kader gedaan, zeker in verhouding tot het vele onderzoek naar risicofactoren en risicotaxatie.

18 Zie voor een kritische bespreking bijvoorbeeld J.M. Harte, 'Recidive inschatten met behulp van een empirisch model. Kansen voor de strafrechtspraktijk?', *Nederlands Juristenblad* 2017/1799, p. 2386-2389.

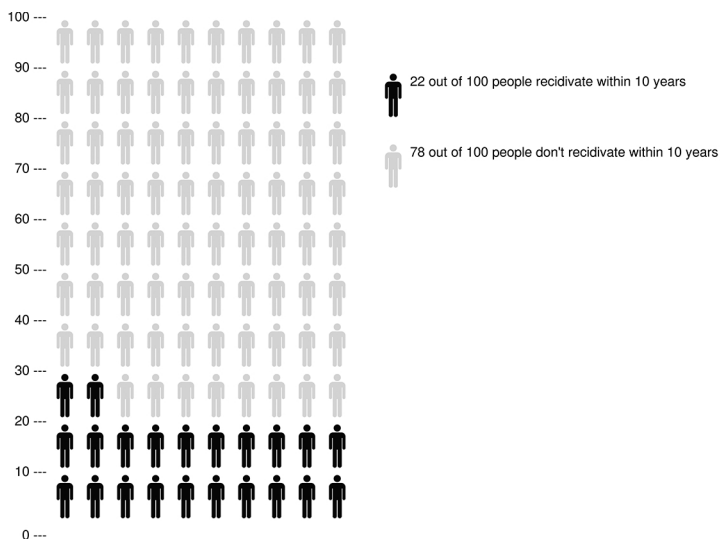
19 Hilton e.a. 2017. Overigens zijn er ook visualisaties ontwikkeld voor communicatie naar de beoordeelde, zie P. ter Horst e.a., 'Behandelevaluatie en klinische besluitvorming met HKT-30-ROM', *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2014/56, p. 228-236.

20 Zie voor resultaten en meer informatie over icon arrays: www.iconarray.com.

21 Hilton e.a. 2017.

Vivienne de Vogel, Jacqueline Bosker & Ellen van den Broek

Figuur 1 Voorbeeld van een icon array voor Steven

Noot: gegenereerd vanaf www.iconarray.com.

Heilbrun en collega's²² riepen in 1999 als een van de eersten op tot meer aandacht voor dit onderwerp. Zij benadrukten dat de 'legal decision maker' ook maar een mens is die vatbaar is voor fouten in het beoordelen van risico's. Een slecht rapport kan verkeerde indrukken geven, ook al is de taxatie goed uitgevoerd met een valide instrument. Sinds enkele jaren is er meer aandacht voor het onderwerp ontstaan.²³ Hierna vatten wij de literatuur naar risicocommunicatie samen. Eerst bespreken we kort wat er bekend is vanuit andere vakgebieden die over risico's (bijvoorbeeld orkanen, ziektes) communiceren.

Wat kunnen we leren over risicocommunicatie vanuit andere vakgebieden?

In de beginperiode van gestructureerde risicotaxatie, in de jaren negentig van de vorige eeuw, werden parallellen getrokken met weersvoorspellingen.²⁴ Later werd geconcludeerd dat communicatie over meteorologische voorspellingen toch te sterk verschilt van communicatie over delicten, en dat het communiceren over risico's van recidive nog het meeste lijkt op communiceren over ziekten.²⁵ In de medische wetenschap is al veel meer onderzoek gedaan naar risicocommunicatie. Uit dit onderzoek is bijvoorbeeld gebleken dat de beste wijze van communiceren

22 K. Heilbrun e.a., 'Violence risk communication: Implications for research, policy, and practice', *Health, Risk & Society* 1999/1, p. 91-105.

23 Zie bijvoorbeeld een special issue van *Behavioral Sciences and the Law* over risk communication uit 2015.

24 J. Monahan & H.J. Steadman, 'Violent storms and violent people: How meteorology can inform risk communication in mental health law', *American Psychologist* 1996/51, p. 931-938.

25 Hilton, Scirich & Helmus 2015.

sterk afhangt van het doel van degene die communiceert. Voor het overtuigen van mensen om zich te laten screenen op gezondheid is het effectiever om de potentiële schade van niet screenen te benadrukken, terwijl het voor het iemand overtuigen om een bepaalde medische behandeling te laten ondergaan, effectiever is om de kans op succes van behandeling te benoemen.²⁶ Dit wordt ook wel framing genoemd. Uit een review van 63 studies²⁷ naar risicocommunicatie vanuit de medische wetenschap, natuurwetenschappen en techniek komt een aantal aanbevelingen naar voren. De auteurs van deze review bevelen onder andere aan om zowel in cijfers als in woorden te communiceren, zodat ontvangers de meest accurate informatie hebben, maar met een bijbehorende uitleg in woorden. Ze geven aan dat visualisaties hierbij kunnen ondersteunen, hoewel deze mogelijk wel leiden tot meer risicoaversie. Zo bleken mensen bereid meer geld te betalen voor een gezond product wanneer de risico's van ziekten gepresenteerd werden in een grafiek vergeleken met numerieke presentatie. Verder blijkt uit de algemene literatuur over risicocommunicatie dat kenmerken van zowel beoordelaars als ontvangers een rol spelen in de effectiviteit van de risicocommunicatie, bijvoorbeeld of de ontvanger kan omgaan met onzekerheden en of de beschikbare informatie al dan niet betrouwbaar wordt geacht.²⁸

Voorkeuren van forensische beoordelaars

Uit meerdere surveys²⁹ is gebleken dat gedragsdeskundigen in hun rapportages naar rechters over het algemeen huiverig zijn om voorspellingen in cijfers te doen. Ze beschrijven liever de risicofactoren in onderlinge samenhang en doen vervolgens aanbevelingen hoe de risicofactoren verlaagd kunnen worden. De meest omvangrijke survey tot nu toe is de IRiS-study.³⁰ Deze survey werd uitgezet bij professionals in zeventien landen in Noord-Amerika, Europa, Australië, Zuid-Amerika en Azië. Zij werden bevraagd over het gebruik van risicotaxatie in het afgelopen jaar en of zij hierover hadden gecommuniceerd. Bij de professionals die aangaven over risico's te hebben gecommuniceerd, was een duidelijke voorkeur te zien voor categoriaal (n = 1290, 84,9%) versus dichotoom (n = 394, 25,9%) of probabilistisch (n = 207, 13,6%).³¹ Aan dit onderzoek namen ook 212 professionals uit Nederland deel en dit gaf een soortgelijk beeld wat betreft voorkeur voor categoriaal (n = 187, 88,2 %) versus dichotoom (n = 65, 30,7%) of probabilistisch (n = 30, 14,2%). In Noord-Amerika werd het meest gebruikgemaakt van de proba-

26 Zie voor een bespreking Hilton, Scurich & Helmus 2015.

27 V.H. Visschers e.a., 'Probability information in risk communication: a review of the research literature', *Risk Analysis: An International Journal* 2009/29, p. 267-287. In deze review waren geen studies opgenomen over delictsriscico's.

28 Zie voor een bespreking Hilton, Scurich & Helmus 2015.

29 Zie Heilbrun, Newsham & Pietruszka 2016. Dit onderzoek betrof een inventarisatie over de wijze van risicocommunicatie in de praktijk in totaal 19 studies, nagenoeg allemaal uit Noord-Amerika.

30 International Risk Survey Findings on Risk Communication. J.P. Singh e.a., 'International perspectives on the practical application of violence risk assessment: A global survey of 44 countries', *International Journal of Forensic Mental Health* 2014/13, p. 193-206.

31 Professionals konden meerdere antwoorden kiezen, waardoor de percentages niet optellen tot 100.

Vivienne de Vogel, Jacqueline Bosker & Ellen van den Broek

bilistische wijze van rapporteren, maar vaak werd dit in combinatie gedaan met categoriaal.

Hoe beoordelen rechters risicocommunicaties?

Rechters hebben doorgaans een voorkeur voor geïndividualiseerde bevindingen waarin het recidiverisico in woorden wordt beschreven en concrete aanbevelingen worden gedaan voor risicomangement,³² maar zijn wel kritisch op rapporten van deskundigen. Dit is waarschijnlijk terecht, gezien het eerder beschreven onderzoek uit Canada³³ waaruit bleek dat de rapportages met categoriale communicatie doorgaans onvoldoende specifieke informatie over het recidiverisico bevatten. Onderzoek naar seksueel delinquenten³⁴ laat verder zien dat rechters de risicotaxatieresultaten wel meenemen in hun overwegingen voor de besluitvorming, maar dat ze andere factoren toch meer doorslaggevend vinden. Hierbij gaat het soms om factoren die niet of nauwelijks gerelateerd zijn aan recidive, zoals gebrek aan spijt of ontkenning van het delict.³⁵ Ook is gebleken dat rechters risicocommunicatie over zedendelinquenten waaruit een 'hoog risico' blijkt van hogere kwaliteit vinden dan wanneer geconcludeerd wordt dat het risico laag is.³⁶ De auteurs van deze studie suggereren dat leken meer ontvankelijk zijn voor risicocommunicatie waarin een hoog risico wordt beschreven en tevens meer voor interpretatieve labels zoals 'hoog' dan voor statistische resultaten.

In een Nederlands onderzoek werd op grond van een kwantitatieve analyse van uitgebrachte reclasseringsadviezen en opgelegde sancties geconcludeerd dat het opnemen van categoriale conclusies over het recidiverisico in de adviezen nauwelijks van invloed lijkt op de straftoemeting.³⁷ In datzelfde onderzoek geven rechters desgevraagd aan weinig notie te nemen van de inschattingen van het recidiverisico, die maken zij liever zelf op grond van het strafdossier. Meer belang hechten ze aan de toelichting over de risicofactoren. Het recidiverisico speelt volgens de rechters wel een rol in hun besluitvorming. Bij een hoog risico veroordelen zij iemand sneller tot een voorwaardelijke straf, zodat een interventietraject ingezet kan worden, tenzij vanwege de houding van de verdachte of eerdere mislukkingen de kans van slagen van een dergelijk traject als erg laag wordt ingeschat.

32 Heilbrun, Newsham & Pietruszka 2016.

33 Storey, Watt & Hart 2015.

34 D.B. Turner e.a., 'Jurors report that risk measure scores matter in sexually violent predator trials, but that other factors matter more', *Behavioral Sciences & the Law* 2015/33, p. 56-73.

35 Ditzelfde bleek ook te gelden voor deskundigen: uit een onderzoek onder 151 Pro Justitia-rapporteurs over het risico van seksuele recidive bleek dat hun oordeel slechts een matige samenhang toonde met huidige wetenschappelijke inzichten over risicofactoren, maar een sterke samenhang met het morele oordeel. Zie L. Huls e.a., 'Gebruikte versus werkelijke voorspellers van seksuele recidive: invloed van morele verwerpelijkheid op oordeel pro Justitia-rapporteurs', *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2018/60, p. 78-86.

36 J.G. Varela e.a., 'Same score, different message: Perceptions of offender risk depend on Static-99R risk communication format', *Law and Human Behavior* 2014/38, p. 418-427.

37 S.G.C. Wingerden, M. Moerings & J. van Wilsem, *Recidiverisico & straf. De rol van het recidiverisico bij de straftoemeting*, Leiden: Universiteit Leiden, Instituut voor Strafrecht & Criminologie 2011.

Invloed van de wijze van communiceren op de besluitvorming

Studies laten zien dat de wijze van communiceren van invloed is op de besluitvorming. Ten eerste is uit onderzoek gebleken dat het uitmaakt voor de interpretatie en besluitvorming hoe je in cijfers rapporteert: in percentages (20% recidiveert) of frequenties (1 op 5 recidiveert). Dat laatste maakt het waarschijnlijk gemakkelijker om een eventueel delict en slachtoffer te visualiseren, en wordt daardoor negatiever geïnterpreteerd en leidt tot meer aarzeling bij besluitvormers. Uit een onderzoek in Noord-Amerika bleek bijvoorbeeld dat klinici geneigd waren een forensisch patiënt langer binnen te houden wanneer in frequenties werd gerapporteerd dan in percentages, ondanks dat het exact hetzelfde betekent.³⁸

Ten tweede is gevonden dat wanneer gerapporteerd wordt over het risico in de zin van dat iets zal gebeuren (negatieve framing, bijvoorbeeld 20% kans op recidive) versus het risico dat iets niet zal gebeuren (positieve framing, bijvoorbeeld 80% kans dat er geen recidive plaatsvindt), dit de perceptie van risicovolheid vergroot. In een Amerikaans onderzoek bij een Mock-jury werd bijvoorbeeld gevonden dat wanneer gerapporteerd werd over het risico dat iets niet zou gebeuren, de rechters eerder geneigd waren de delinquent vrij te laten.³⁹

Conclusies en aanbevelingen voor de praktijk

In dit artikel werd de stand van zaken beschreven wat betreft risicocommunicatie in justitieel kader. Risicocommunicatie is een essentieel onderdeel van risicotaxatie, waar echter nog relatief weinig onderzoek naar is gedaan. Vooral nog is er onvoldoende empirisch onderzoek gepubliceerd om te concluderen dat een bepaalde vorm van risicocommunicatie beter is dan een andere en er is nog geen consensus in het veld. Wel kan geconcludeerd worden dat cijfers niet zonder meer worden begrepen, en er thans een duidelijke voorkeur is van zowel rapporterende professionals als rechters voor de categoriale vorm van risicocommunicatie en dat dit ook verreweg de meest gebruikte vorm is. Deze vorm van communiceren is echter ook vaag en vrijblijvend, en kan leiden tot vertekening en mogelijk minder eenduidigheid in besluitvorming op grond van de risicotaxaties. Bovendien blijkt de kwaliteit van veel rapporten met categoriale communicatie onvoldoende. Gezien de weerstand van veel professionals en mogelijk ook rechters ten aanzien van numerieke risicocommunicatie wordt door meerdere onderzoekers⁴⁰ aanbevolen om te zoeken naar verbeteringen in categoriale risicocommunicatie, bijvoorbeeld een sterkere verankering in de wetenschap, waardoor de kans op overlap wordt verkleind. Een interessante ontwikkeling hierin is de exercitie van Hanson en collega's in Noord-Amerika. Zij proberen een gemeenschappelijke taal

38 P. Slovic, J. Monahan & D.G. MacGregor, 'Violence risk assessment and risk communication: The effects of using actual cases, providing instruction, and employing probability versus frequency formats', *Law and Human Behavior* 2000/24, p. 271-296.

39 N. Scurich & R.S. John, 'The effect of framing actuarial risk probabilities on involuntary civil commitment decisions', *Law and Human Behavior* 2011/35, p. 83-91.

40 Heilbrun, Newsham & Pietruszka 2016; Hilton, Scurich & Helmus 2015; Hilton e.a. 2017.

Vivienne de Vogel, Jacqueline Bosker & Ellen van den Broek

te creëren waarbij het voor alle zenders en ontvangers duidelijk is wat een bepaald risiconiveau precies betekent. Ze hebben hiertoe vijf risiconiveaus gedefinieerd waar meerdere risicotaxatie-instrumenten op ingedeeld kunnen worden, zodat de uitkomsten dezelfde betekenis hebben.⁴¹ Binnen deze vijf risiconiveaus wordt de kans op recidive uitgedrukt in percentages (gebaseerd op grootschalig onderzoek), zowel voor de korte als de lange termijn, maar ook het aantal en de ernst van aanwezige criminogene factoren en aanbevelingen voor behandelintensiteit, en het vereiste beveiligingsniveau staan hier beschreven.

Verder kan geconcludeerd worden dat de wijze waarop wordt gerapporteerd over recidiverisico's van invloed kan zijn op besluitvorming door rechters of professionals. Het is belangrijk dat beoordelaars zich hier bewust van zijn en dat zij proberen om zo helder en ondubbelzinnig mogelijk te formuleren.

Een kanttekening hierbij is dat nagenoeg al het onderzoek over risicocommunicatie uit Noord-Amerika komt en dit kan niet zonder meer gegeneraliseerd worden naar andere jurisdicties. Ook is er relatief veel onderzoek gedaan naar risicocommunicatie over seksueel delinquenten en minder over andere typen delinquenten.

Aanbevelingen voor de praktijk: naar een integratie

In het algemeen kan geconcludeerd worden dat de gebruikte vormen van risicocommunicatie in Nederland voor- en nadelen kennen. Kort gezegd is het een vereiste voor categoriale communicatie dat de eindoordelen beter onderbouwd en gespecificeerd worden en dat bij de numerieke methode meer beschrijvende uitleg en/of aan de hand van visualisatie moet komen. Naar onze mening zou een integratie momenteel de beste optie is. Wij pleiten dan ook – waar mogelijk – gebruik te maken van een combinatie van communicatie in woorden en cijfers, en mogelijk ondersteunende visualisatie. Uiteraard dient hierbij gebruik te worden gemaakt van gevalideerde instrumenten.

Gebaseerd op de hiervoor beschreven literatuur en eigen praktijkervaringen willen wij hier een aantal concrete aanbevelingen doen voor beoordelaars voor een zo helder mogelijke risicocommunicatie.

- Bedenk vooraf goed wat het doel van de risicotaxatie is en wie de ontvanger van de risicocommunicatie is. In de verslaglegging is het van belang rekening te houden met de expertise van de ontvanger: is het bijvoorbeeld een collegagedragsdeskundige of is het een juridisch onderlegde ontvanger?
- Beschrijf duidelijk in het rapport wat het doel van de taxatie is, welke instrumenten gebruikt zijn, waarom daarvoor is gekozen en wat de geldigheidsduur van het rapport is.
- Schrijf in heldere taal, bij voorkeur in korte, actieve zinnen en vermijd vakjargon.
- Bij beschrijving van de relevante risicofactoren: leg verbanden tussen de verschillende factoren en met mogelijk toekomstig delictsgedrag.

41 R.K. Hanson e.a., 'A five-level risk and needs system: Maximizing assessment results in corrections through the development of a common language', WS Hein 2017.

- Bij beschrijving eindoordeel categoriaal: beschrijf de eindconclusie specifieker dan enkel in termen van laag, matig of hoog. Specificeer naar mogelijke aard, frequentie, ernst, wanneer, in welke situatie, en wie potentiële slachtoffers zijn.
- Bij gebruik van cijfers: geef een uitleg over het instrument en het gebruikte algoritme en leg uit wat de cijfers voor dit individu betekenen (zoals in het voorgaande punt is beschreven). Gebruik indien mogelijk een visualisatie om de cijfers te verduidelijken. Wees je bewust van het mogelijke effect van numeriek rapporteren en kies daarom bewust voor percentages of frequenties.
- Beschrijf het benodigde risicomanagement zo concreet en specifiek mogelijk. Wat is het benodigde beveiligingsniveau? Met welke interventies kunnen risico's worden verlaagd? Zijn er mogelijk beschermende factoren?
- Bespreek het verslag met een collega, zeker wanneer je nog niet zo ervaren bent en/of organiseer regelmatig intervisies.
- Mondelinge toelichting op de schriftelijke verslaglegging zou altijd mogelijk moeten zijn wanneer nodig of gewenst.
- Blijf op de hoogte van recente ontwikkelingen en onderzoeksresultaten op het gebied van risicotaxatie, communicatie en management.

Voor ontvangers bevelen wij aan dat zij zich laten scholen, kritisch zijn op rapportages en doorvragen waar nodig of gewenst.

Suggesties voor toekomstig onderzoek

Meer onderzoek naar dit onderwerp is absoluut nodig. Hierbij kan gedacht worden aan onderzoek waarbij na afloop van een terechtzitting aan rechters wordt gevraagd wat zij van de risicocommunicatie vonden: was het helder en eenduidig, wat waren positieve aspecten, wat zijn verbeterpunten? Verder is het interessant om in Nederland te onderzoeken of risicocommunicatie van invloed is op de besluitvorming, bijvoorbeeld door middel van een vignettenonderzoek, waarbij diverse vignetten aan besluitvormers worden voorgelegd met variaties in de wijze van risicocommunicatie. Wordt er een ander besluit genomen wanneer er op een andere manier wordt gecommuniceerd? Spelen hierin mogelijk ook kenmerken van de persoon van de besluitvormer een rol, bijvoorbeeld gender, mate van ervaring of attitudes ten aanzien van delicten? Tot slot is meer onderzoek gewenst naar het effect van het gebruik van diverse vormen van grafieken of figuren als ondersteuning bij de risicocommunicatie: welke worden het best begrepen en wat is het mogelijke effect van het gebruik ervan op de besluitvorming?